

MAILA-KATRIINA TUOMINEN

Se, mitä ei ole nähty, ei ole meille olemassa

S yyskuun alku vuonna 2000. Saksalainen kuvataiteilija Wolfgang Laib istuu Sara Hildénin taidemuseon lattialla. Hän levittää tiheäsilmäisen siivilän läpi siitepölyä näyttelysaliin. Hän työskentelee keskittyneesti, hiljaisuuden vallitessa.

Siitepöly laskeutuu pehmeänä, kevyenä sumuna ja leviää lattiapintaan hohtavaksi värikentäksi. Suoraan lattialle levittyvän siitepölyn rajat häipyvät. Keltainen näyttää leijuvaan ilmassa. Materia muuttuu ei-materiaiksi. Jos ei olisi seurannut työskentelyä, kysyisi, mitä keltainen pinta on, onko se harso, jonka läpi voi pistää sormensa vai näköharha, kenties ei mitään.

Laibin ensimmäiset taideteokset olivat maitokiviä. Ensimmäiset valmistuivat vuonna 1975, vuosi sen jälkeen kun lääkäriksi valmistunut Laib sai valmiiksi väitöskirjansa juomaveden hygieniasta eteläisessä Intiassa. Intian ajalla oli välillinen vaikutus siihen, että lääkäri vaihtoi ammattia. Häntä koskettivat syvästi intialaiset tempelirituaalit, joissa kuvien päälle valettiin maitoa, riisiä tai kukkia. Valkoisten veistosten puhtaudesta kulkee jännite hänen maitokiviinsä.

Maitokivien materiaalina ovat neliömäiset marmorilaatat, joiden pinnat hän hioo ja kiillottaa pitkään kestävän meditaatioprosessin aikana. Laattojen reunat jäävät keskustaa korkeammalle. Näin muotoutuneeseen ”kulhoon” hän kaataa maitoa niin, että laatan alkupe räinen muoto palautuu. Maito ja laatta ovat yhtä ja valkoinen pinta näyttää samalla tavalla epätodellisen leijuvalla kuin siitepölykin.

Kaikissa teoksissa on kyse vastakkaisuuksien symbiosista: nestemäinen ja kiinteä, kylmä ja lämmin, elävä ja kuollut yhtyvät. Niissä on kyse myös olemisesta, teoksista itsessään.

Missä määrin Laibin teokset kätkevät meiltä ei-minkään tai paljastavat sen? Voiko taideteos olla oleva vain onko se ihmisen etuoikeus?

Taide ei hylkää ei-mitään, koska se on osa sen ole-musta. Heideggerin mukaan sitä vastoin ”tiede hylkää ei-minkään, koska se pitää ei-mitään olemattomana [...] Jos tiede on oikeassa, ainakin yksi asia on selvä, tiede ei halua tietää mitään ei-mistään.” Taideteoksessa, tässä tapauksessa Laibin teoksissa, ei-mikään ei ole olevan kielto, koska se on teoksen olemisessa. Ja Heideggeria

Valokuva: Kai Kiviranta

lainaten: ”Jokaisen olevan kohtalo on jo alun pitäen täytynyt olemisessa.” Tämä kaikki tietenkin edellyttäen, että taideteos on oleva.

Tansanialaisella meru-kansalla on sananlasku ”Se, mikä on takana, huolehtii itse itsestään”. Sananlaskussa oleva merunkielinen sana *numa* tarkoittaa ”takana” ja ”taakse”. Merujen perinteisessä aikakäytössä sana viittaa tulevaisuuteen. Tulevaisuus on heidän käsityksensä mukaan selän takana, koska siitä ei tiedetä vielä mitään. Sen sijaan menneisyys on kasvojen edessä, koska se tunnetaan. Sananlasku rohkaisee ihmisiä, kun he ovat huolissaan takanaan olevasta tulevaisuudesta, jota ei voi hallita.

Selkä tulevaisuuteen päin kulkemiseen sisältyy myös ajatus ei-mistään ja tyhjyydestä. Menneisyys on ja se tarjoaa mallin ja ohjeet tulevaisuuteen. Samanlainen aikakäsitys on monissa muissa bantu-kulttuureissa. Selkä tulevaisuuteen päin -ajattelu on länsimaisille, lineaarisen aikakäsityksen omaksuneille, vierasta. Tulevaisuus ei ilmesty sattumalta, vaan ennustettavasti. Lyhyen, keskipitkän ja pitkän kantaman suunnitelmat, jopa ymmärrys jatkuvasti laajenevasta avaruudesta, muokkaavat tulevaisuuden kohdattavaksi tilaksi, joka ei suinkaan ole ei-mitään, vaan suunnitelmallisesti valmiiksi saatettavissa.

Selkä tulevaisuuteen päin matkaavat eivät katkaise sidettä menneeseen, jossa yhteisön kokemukset ja historia ovat avaimina tulevaisuuteen. Verkkomaailmassa elävät voivat etsiä menneisyyden ja tulevaisuuden digitaalisesti. Ei-mikään menettää olemisen ja olevaisen vastapoolina painoarvonsa, kun sitä ei enää tarvita.

Mutta ovatko tyhjyys ja ei-mitään kuitenkaan synonyymejä? Länsimaisessa ajattelussa tyhjyys määrittyy tilana tai avaruutena, jossa ei ole massaa. Kimmo Pasasen mukaan tyhjyys merkityksessä ”ei-oleva” on johdonmukaisesti ”luonnontieteen ulottumattomissa ja sellaisenaan pikemminkin spekulatiivisen metafysiikan pohdinnan aihe. Tyhjyyden määrittelyssä on luonnontieteissä vastakkain kaksi koulukuntaa, joista toisen mukaan maailmankaikkeudessa ei ole tyhjyyttä, ja toisen, atomistisen, koulukunnan mukaan tyhjyys on yksi maailmankaikkeuden luonnollisista ominaisuuksista.” Tyhjyyttä ei kuitenkaan voi välittömästi havainnoida.

Taiteessa tyhjyys ja ei-mitään ovat kietoutuneet eri maailmanselityksessä ja opeissa toisiinsa. Kiinalaisessa

maailmankuvassa tyhjyys selittää sekä maailman syntyvaihetta että syntyneen maailman ilmiöitä. Kiinan klassisessa maisemamaalaustaiteessa laakson tyhjyys ja sen luoma katkos maiseman eri elementtien välillä ilmaistaan laaksoa peittävällä usvalla. Se ei kuitenkaan ole sama kuin ei-mitään, sillä maisemassa oleva usva, teospinnan vaalea, usein harmaaseen taattu keveä alue on tyhjä vain suhteessa muuhun teoksessa näkyvään, kuten puihin, vuoriin, lintuihin tai ihmisiin. Tyhjyys on merkittävä osa maalausta.

Tyhjä ja ei-mitään ovat haastaneet modernismin teoreetikot etenkin abstraktin taiteen analyysissä. Käsitteet taideteoksesta omana todellisuutenaan helpottui, kun tyhjä ja ei-mitään eivät edellyttäneet tulkinnoissa jatkuvaa läsnäoloa. Samanaikaisesti taidepuhe kehittyi erityiskieleksi, joka avasi ei-esittävän taiteen ymmärrettäväksi luomistyöksi. Monokromaattisen eli yksivärisen maalauksen oma muoto riitti kuitenkin herättämään tyhjyyden käsitteen henkiin taidepuheessa. Tyhjyyden valloittajaksi itseään kutsunut ranskalainen sinisen värin maestro Yves Klein (1928–1962) vei tyhjyyden niin pitkälle, että hän järjesti näyttelyn, jossa nähtävänä olivat vain gallerian tyhjät seinät.

Tyhjyys kääntyy varjoiksi japanilaiskirjailija Junichiro Tanizakin (1886–1965) esseessä *Inei raisan* (1933), *Varjojen ylistys*. Tanizaki kirjoittaa varjoista, jotka himentävät kirkkaan valon, kiillon ja loiston. Varjot ovat aineettomuudessaan eläviä. Ei-mitään ei kuulu hänen sanastoonsa, mutta näkemisen ja olemassa olemisen hän tihentää näin: ”Mutta ajatuksemme eivät vaella siihen, mitä emme voi nähdä. Se mitä ei ole nähty, ei meille ole olemassa.”

Kirjallisuus

- Harjula, Raimo, *Parempi pakaroita kuin päätä vailla. 500 itäafrikkalaisista sananlaskua hyvästä elämästä*. Yliopistopaino, Helsinki 2000.
- Heidegger, Martin, *Mitä on metafysiikka?* (Was ist Metaphysik?, 1929). Suom. Antti Salminen. niin & näin -kirjat, Tampere 2010.
- Junichiro, Tanizaki, *Varjojen ylistys*. Suom. Jyrki Siukonen. Kustannusosakeyhtiö Taide, Helsinki 1997.
- Pasanen, Kimmo, *Tyhjyys itämaisessa ajattelussa ja taiteessa*. Teos, Helsinki 2008.